

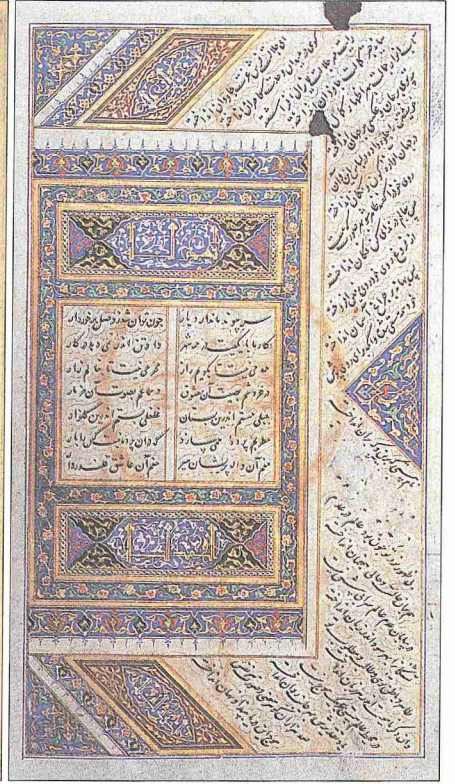
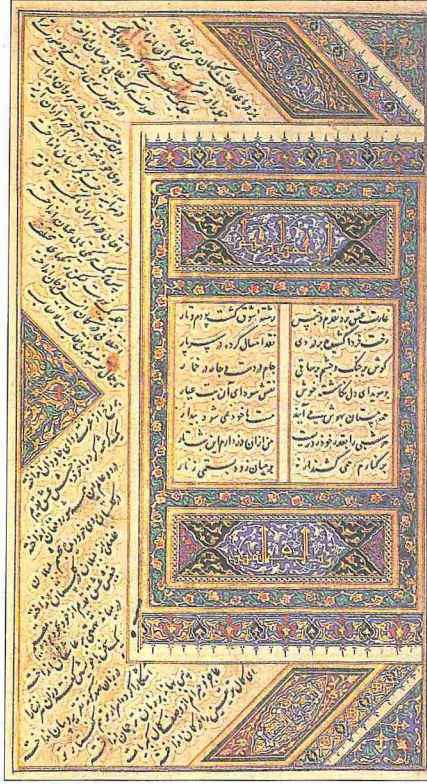
Lema'ât'ın 731 (1331) tarihli bir nüshası Süleymaniye Kütüphanesi'ndedir (Şehid Ali Paşa, nr. 2703, vr. 17-35). Kâtib Çelebi'nin XIV ve XV. yüzyıllarda yapılmış bazı şerhlerinden bahsetmesi (*Keşfü'z-zunûn*, II, 1563-1564) eserin Anadolu'da tasavvuf çevrelerinde etkili olduğunu gösterir. *Lema'ât* İbnü'l-Arabî'nin düşüncelerini yansıtmakla birlikte divanına önsöz yazan müellif, eserin Ahmed el-Gazzâlî'nin (ö. 520/1126) *Sevânihu'l-üşşâk*'ından ilham alınarak yazıldığını söyler. Külliyyatın içinde (s. 327-361) yayımlanan *Lema'ât* ayrıca Muhammed Hâcevî tarafından neşredilmiştir (Tahrân 1363 hş.). Eserin birçok şerhi arasında en ünlüsü Abdurrahman-ı Câmî'nin *Eşi'attü'l-Lema'ât* adlı kitabıdır. *Lema'ât* W. C. Chittick ve P. L. Wilson tarafından İngilizce'ye (Divine Flashes, New York-London 1982), Saffet Yetkin tarafından *Parlıtlar* adıyla Türkçe'ye (İstanbul 1948) tercüme edilmiştir. 4. *İstîlâhât-ı Şâfiyye*. Mutasavvıflar arasında çok sık kullanılan aşkla ilgili 301 terimi ihtiva eder. Üç bölümden oluşan ve külliyyat içinde yayımlanan eser (s. 362-379) Nurettin Bayburtlugil tarafından Türkçe'ye çevrilmiştir ("İstîlâhât-ı Ehl-i Tasavvuf", *MÜİFD*, sy. 3 [1985], s. 345-362).

BİBLİYOGRAFYA :

Fahreddin-i İrakî, *Külliyyât* (nşr. Sa'îd-i Nefîsî), Tahrân 1335 hş., nâşirin önsözü, s. b-md, 1-20; a.mlf., *Üşşâknâme* (nşr. A. J. Arberry), Oxford 1939, s. 2-26; a.mlf., *Lemeat: Parlıtlar* (trc. Saffet Yetkin), İstanbul 1948; Müstevfî, *Târîh-i Güzide* (nşr. Nevâî), s. 738; Aksarâyî, *Müsâmeretü'l-ahbâr*, s. 91; Eflâkî, *Menâkıbü'l-ârifîn* (1976), I, 360, 399-400; II, 594, 1294-1298; Fasîh-i Ahmed-i Hâfî, *Mücmel-i Faşhî* (nşr. Mahmûd-ı Ferruh), Meşhed 1339-41 hş., 686 yılı olayları; Devletşah, *Tezkire*, s. 215-216; a.e. (trc. Necatî Lugal), İstanbul 1977, s. 327-332; Câmî, *Nefehât*, s. 601-605; Lâmiî, *Nefehât Tercümesi*, s. 671, 675; Hândmîr, *Ĥabîbü's-siyer*, IV, 255-256; *Keşfü'z-zunûn*, II, 1563-1564; Von Hammer, *Geschichte der schönen Redekünste Persians*, Vienna 1818, s. 226-227; Äzer, *Âteskede*, Bombay 1299, s. 271; Hidâyet, *Mecma'u'l-fuşâhâ*, Tahrân 1295, I, 339-340; a.mlf., *Riğâzü'l-ârifîn*, Tahrân 1305 hş., s. 105-107; Browne, *LHP*, III, 124-131; Rypka, *HIL*, s. 255; *FME*, I, 160-167; Safâ, *Edebiyyât*, III, 567-584, 1196; Ma'sûm Ali Şah, *Tarâ'îk*, I, 406; II, 565, 578-579, 609; Ahmet Yaşar Ocak, *Osmanlı İmparatorluğunda Marjinal Sâfilik: Kalendertler*, Ankara 1992, s. 82-85; Julian Baldick, "The Authenticity of 'İrâqî's 'Ushshâq-nâma", *Slr*, II/1 (1973), s. 67-78; Muhammed Ahter Çime, "Niğâhî be 'Üşşâknâme-i 'İrâqî", *Dâniş*, XXXV, Tahrân 1993, s. 31-43; H. Massé, "'İrâqî", *EI²* (İng.), III, 1269-1270; *DMF*, II, 1707.

ORHAN BİLGİN

Fahreddin-i İrakî divanının kenarında *Dehfaşıl* adlı eserinin ilk iki sayfası (Nuruosmaniye Ktp., nr. 4195, vr. 92^a-93^a)

FAHREDDİN el-MARDİNİ

(فخرالدین الماردینی)

Fahrüddin Ebû Abdillâh
Muhammed b. Abdisselâm
b. Abdirrahmân el-Ensârî
(ö. 594/1198)

Artukoğulları döneminin
tanınmış hekim ve filozofu.

512'de (1118) Mardin'de doğdu. Soy itibarıyla Kudüslü bir aileden gelmektedir. Artukoğlu Necmeddin İlgazi Kudüs'ü fethedince dedesi Abdurrahman'ı Mardin'e davet etmiş ve aile burada yerleşmiştir. Babası kadıdır. Artukoğulları yönetiminin hoşgörülü ortamında yetişen İbnü's-Salâh'tan (Necmeddin Ebû'l-Fütûh Ahmed b. Sırrî) felsefe okudu. Aslen Hemedanlı olan bu filozof, Hüsâmeddin Timurtaş b. İlgazi b. Artuk'un daveti üzerine hânedanın himayesinde felsefe okutmuş ve Fahreddin'i de bu alanda yetiştirmiştir (İbn Ebû Usaybia, s. 402, 638-639). Döneminin en meşhur âlimlerinden olan Bağdat Adudüddeve Hastahanesi'nin başhekimî Eminüddeve İbnü't-Til-

mîz'den tıp tahsil etme imkânı bulan Fahreddin böylece iki sahada uzmanlaştı. Özellikle hocasıyla birlikte İbn Sînâ'nın *el-Ķânûn fi't-ṭıbb*'i üzerine yaptıkları inceleme ve tashihler daha sonra Mardînî'nin *el-Ķânûn* uzmanı olarak tanınmasını sağladı. Buna karşılık kendisi de İbnü't-Tilmîz'e İbn Sînâ mantığını okuttu.

Ömrünün büyük bir kısmını Hînî (Hani) şehrinde Necmeddin İlgazi'nin yanında geçiren Fahreddin el-Mardînî seferde dahi emîrin yakınında bulundu ve ona tıp öğretti. Bir aralık Dimâşk'a gitti ve İbn Ebû Usaybia'nın Dahvâr olarak da bilinen hocası ünlü hekim Mühezzebüddin Abdurrahim b. Ali'ye *el-Ķânûn fi't-ṭıbb*'in bir kısmını okuttu. Burada fazla kalmak istemeyen Mardînî, bu öğrencisinin yüklü bir maaş karşılığında Dimâşk'ta kalarak eserin tamamını okutması teklifini hoş karşılamadı ve ilmin para ile satılmayacağını söyleyerek şehri terketti (589/1193). Mardin'e dönerken Halep'e uğradı, burada el-Melikü'z-Zâhir Gâzî ile tanıştı ve emîrin ısrarı üzerine iki yıl kadar Halep'te ilmî faaliyetlerde bulundu. Bu süre içinde emîrin verdiği

para ile hayatını müreffeh bir şekilde geçirdi. Fahreddin 21 Zilhicce 594 (24 Ekim 1198) tarihinde Mardin'de vefat etti. Ölümünden önce çok değerli eserlerden oluşan kütüphanesini, kendisi de bir filozof olarak tanınan Artukoğlu Hüsameddin'in inşa ettirdiği medreseye vakfetti.

Fahreddin el-Mardîni'nin tıp ve felsefe alanındaki öğrencileri arasında Seddüddin İbnü'r-Rakîka'nın adı sıkça geçmektedir. İbn Ebü Usaybia'nın Mardîni hakkındaki ilk kaynağını teşkil eden İbnü'r-Rakîka da Hîni doğumludur ve Artukoğlu hânedanı mensupları ile yakınlık kurmuştur. Onun hocasının yerini başarıyla dolduran bir âlim olduğu anlaşılmaktadır (*Uyûnü'l-enbâ*, s. 703, 705). İbnü'r-Rakîka'dan nakledildiğine göre İsrâkîlik olarak anılan felsefi ekolün kurucusu Sühreverdî el-Maktûl genç yaşlarında Mardîni ile görüşmüş, onun öğrencileri arasına girmiş ve gerek zekâsı gerekse fikrî cüretkârlığı bakımından Mardîni'nin dikkatini çekmiştir. Sühreverdî'nin yaygın telakkilere alırdırman giriştiği felsefi incelemelerin başına iş açacağını ifade eden Mardîni onun katledildiği haberini alınca korktuğunun başına geldiğini söylemiştir (a.g.e., s. 641-642).

Fahreddin el-Mardîni'ye iki eser nisbet edilmektedir. Bunlardan birinin İbn Sînâ'nın *el-Kaşîdetü'l-âyniyye*'sine bir şerh, diğerinin de kendisinin yanlış yolda olduğunu ileri sürenlere karşı eleştiri mahiyetinde bir risâlesi olduğu belirtilmektedir (a.g.e., s. 403).

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Kiftî, *İhbârü'l-ulemâ*, s. 189; İbn Ebü Usaybia, *Uyûnü'l-enbâ*, s. 349, 359, 402-403, 638-639, 641-642, 703, 705, 728; İbn Fazlullah el-Ömerî, *Mesâlik*, s. 249-250; Safedî, *el-Vâfi*, III, 255-256; *İzâhu'l-meknûn*, II, 232; *Hediyyetü'l-ârifin*, II, 104; Sezgin, *GAS*, II, 234; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifin*, X, 170; Zirikli, *el-Âlâm* (Fethullah), VI, 205.

ALİ DURUSOY

FAHREDDİN MÜBÂREK ŞAH

(فخرالدین مبارک شاه)

Muhammed b. Mansûr b. Saîd es-Siddîki et-Teymî el-Kureşî

Delhi sultanlarından
Aybeg ve İltutmuş döneminin
meşhur tarihçisi.

Lakabı Mübârek Şah olup Fahr-i Müdebbir diye tanınır. Hayatı hakkında pek az bilgi vardır. Baba tarafından El. Ebü Bekir, anne tarafından Gazneli Sultan

Mahmud'un kayınpederi Bilge Tegin'in soyundan geldiği ileri sürülür. Fahreddin Mübârek Şah büyük bir ihtimalle 552'de (1157) Mülta'n'da doğdu. Mülta Gurlular'dan Muizzüddin Muhammed b. Sâm tarafından alınca (582/1186) Mübârek Şah Lahor'a gitti; burada on dört yıl sürececek olan Hz. Peygamber ile aşere-i mübeşşerenin şecereleri üzerindeki araştırmalarına başladı ve bu çalışma sonunda çok sayıda şecere tablosu ortaya çıkardı. 602'de (1206) Lahor'da Muizzüddin Muhammed b. Sâm'la görüşen Fahreddin ona şecere tablolarından söz ettiyse de bu tabloları hükümdara gösterme fırsatını bulamadı. Muizzüddin Muhammed'in öldürülmesi üzerine yerine geçen Delhi sultanlarından Kutbüddin Aybeg (1206-1210) Fahreddin'in eserine büyük ilgi duydu ve kitabın istinsah edilip saray kitaplığına konulmasını emretti. Fahreddin Mübârek Şah VII. (XIII.) yüzyılın ilk çeyreğinde vefat etmiştir.

Eserleri. 1. *Şecere-i Ensâb-ı Mübârek Şâh*. Müellifin en meşhur eseri olup adı bizzat kendisi tarafından konulmuştur. Eser, Gurlular'ın Hindistan'daki ilk haleflerinden söz eden bir mukaddimeden sonra Hz. Peygamber, aşere-i mübeşşere, muhâcirîn, ensar, Kur'an'da adı geçen peygamberler, Gassânîler, Tübbâ' kavmi, İslâm öncesi İnan hükümdarları, Emevîler, Abbâsîler, Arap kabileleri, Emevî ve Abbâsî dönemi emîrleri, Tâhirîler, Saffârîler, Sâmânîler, Gaznelîler, Gurlular'la ilgili 137 şecereyi ihtiva eder. Fahreddin Mübârek Şah, Arapça ve Farsça şiirler yazan Fahrü'd-devle ve'd-dîn Mübârek Şâh b. Hüseyin el-Merverrüzî ile karıştırıldığı için *Şecere-i Ensâb* E. Denison Ross tarafından bu ikinci müellifin eseri olarak yayımlanmıştır (London 1927). Merverrüzî şairliği yanında bir astronomi âlimi ve ahlâkçi olarak da tanınmış ve Fahreddin Mübârek Şâh'tan önce Şevval 602'de (Mayıs 1206) ölmüştür (İbnü'l-Esîr, XII, 242). 2. *Âdâbü'l-ğarb ve's-şecâ'a* (*Âdâbü'l-mülûk ve kifâyetü'l-memlûk*). Harp sanatıyla ilgili olan kitabın mukaddimesinde bir sultanın sahip olacağı özellikler ve devlet adamlarını seçerken dikkat etmesi gereken hususlar anlatılmıştır. Eser Delhi Sultanlığı'nın ilk askerî tarihi olması bakımından değerli bir kaynaktır. Kitapta bu dönemde kullanılan silâhlar, atların eğitimi, hastalıkları vb. konular ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır. Gaznelîler'le ilgili on sekiz anekdot İkbâl M. Şefî tarafından İngilizce'ye çevrilmiştir ("Fresh

Light on the Ghaznavids", *IC*, XII [1938], s. 189-234). Fahreddin bu eserini Delhi sultanlarından İltutmuş'a ithaf etmiştir. Ahmed Süheyfî Hânsârî tarafından nesredilen kitabı (Tahran 1346 hş.) daha sonra Server Mevlâi de *Âîn-i Kişver-dâri* adıyla yayımlanmıştır (Tahran 1354 hş.).

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, XII, 242-243; Storey, *Persian Literature*, I/2, s. 1164; Hânâbâ, *Fihrist*, I, 48; K. A. Nizami, *Religion and Politics in Indian during the Thirteenth Century*, Bombay 1961, s. 368-369; a.m.f., *Supplement to Elliot and Dowson's History of India*, Delhi 1981, II, 27, 61; M. A. Khan, *Some Important Persian Prose Writings of the Thirteenth Century A. D. in India*, Aligarh 1970, s. 52-70; E. Denison Ross, "The Genealogies of Fakhr-ud-Dîn Mubârak Shâh", *A Volume of Oriental Studies* (ed. T. W. Arnold — R. A. Nicholson), Amsterdam 1973, s. 392-413; İqbâl M. Şafî, "Fresh Light on the Ghaznavids", *IC*, XII (1938), s. 189 vd.; Agha Abdus — Sattar Khan, "Fakhr-i Mudabbir", a.e., XII (1938), s. 397-404; M. S. Khan, "The Life and Works of Fakhr-i Mudabbir", a.e., LI (1977), s. 127-140; C. E. Bosworth, "Fakhr-i Mudabbir", *EI² Suppl.* (İng.), s. 284-285.

KHALIQ AHMAD NIZAMI

FAHREDDİN PAŞA

(1868-1948)

Medine müdafii, Türk kumandanı.

Ruşçuk'ta doğdu. Asıl adı Ömer'dir. Soyadı kanunundan sonra Türkkan soyadını almıştır. Babası Mehmed Nâhid Efendi, annesi Bâlî oğullarından Fatma Âdile Hanım'dır. 93 Harbi'nden sonra ailesiyle birlikte İstanbul'a gelen Ömer Fahreddin 1888'de Harp Okulu'nu, 1891'de Erkân-ı Harbiyye'yi bitirdi ve kurmay yüzbaşı olarak orduya katıldı. Balkan Savaşı sırasında Çatalca savunmasındaki başarısıyla Edirne'nin geri alınmasında rol oynadı. Osmanlı Devleti 1914'te I. Dünya Savaşı'na girdiği vakit miralay rütbesiyle Dördüncü Ordu'ya bağlı 12. Kolordu kumandanı olarak Musul'da bulu-

Fahreddin Paşa